

Röster i Dalarna

Studiehandledning
av Siv Hågård

Inledning

Röster i Dalarna innehåller närmare hundra texter, varav åttio utgör bidrag från namngivna författare och resten är ramsor och visor vars upphovsmän är okända. Liksom i alla antologier utgivna av En bok för alla har redaktören gjort ett personligt urval av texter för boken. En landskapsantologi ska ge plats för gammalt och nytt, poesi och prosa, högt och lågt. Det mesta i *Röster i Dalarna* är skrivet under senare delen av 1900-talet men det finns texter från 1600-talet och framåt. Några folkvisor kan vara ännu äldre.

Målsättningen är att ge nya upplevelser och kunskaper om dalfolket, landskapet och dess skildrare. Förhoppningsvis väcker bidragen lust att läsa vidare. Texterna är ordnade som en litterär rundresa genom Dalarna. Alla de nuvarande kommunerna är representerade och inom deras gränser finns socknar med egna traditioner och berättelser. Med hjälp av biblioteket kan ni säkert skaffa fram de flesta böcker och skrifter ur vilka texterna är hämtade. Sist i studiehandledningen finns boktips på flera böcker och skrifter.

Studiehandledningens uppläggning

Röster i Dalarna kan, tillsammans med studiehandledningen, bilda grundmaterial för cirkeln. Därutöver väljer ni fritt ut de böcker av antologins författare som ni vill ha som bredvidläsning. Efter varje avsnitt har redaktören angett varifrån texten hämtats. Författarregistret sist i boken ger upplysningar om textens upphovsmän.

Första sammankomsten

Inled gärna cirkeln genom att i samband med presentationen också inventera vilka kunskaper om Dalarna som var och en har. Vad vet ni om landskapet och dess författare? Vad har ni läst och vad känner ni för övrigt till om ämnet?

- Bläddra igenom boken och diskutera om ni vill fördjupa läsningen genom att beställa ett antal böcker från biblioteket, så att ni får tillgång till den helhet varur avsnitten är hämtade, eller några av de böcker som finns bland boktipsen.
- Gör i så fall en boklista och lämna in på biblioteket redan efter första sammankomsten. Då hinner varje deltagare få sin läsuppgift och redovisa den innan cirkeln avslutas.
- Välj gärna antal titlar efter deltagare i cirkeln. Lägg för säkerhets skull till några alternativ om biblioteket inte kan anskaffa just de böcker ni i första hand önskar.

Viktigt att tänka på när ni arbetar med handledningen!

- Läs gärna med pennan i hand så att ni kan stryka under och anteckna! Det ger bra stöd för minnet när ni sedan ska diskutera i gruppen. Det gör det också lättare att komma ihåg vad som stod i de enskilda avsnitten. Ibland kan det också vara nyttigt att läsa en text två eller flera gånger för att komma underfund med den. Dikter passar också utmärkt för högläsning.

Trevlig läsning!

Andra och följande sammankomster

Planera era egna utflykter och strövtåg!

- Läs inledningen s. 3.

Vare sig ni bor i Dalarna eller kommer dit på besök kan det vara en rolig idé att med hjälp av *Röster i Dalarna* planera egna utflykter i fantasin eller i verkligheten. I förordet beskrivs vilka författare man kan möta på en litterär rundresa.

I slutet av studiehandledningen finns en karta över Dalarna. Använd er av den och markera vilka platser ni besökt under läsningen. Tänk på att en del författare har egna litteratursällskap som säkert kan hjälpa er på spåren. Eller så kan den lokala hembygdsföreningen ge ytterligare tips. Antologin har också ett bildmaterial som kan ge anledning till särskilda utflykter.

Mot slutet av cirkeln kan ni kanske göra en gemensam rundresa i Dalarna. Ta då gärna med antologin, stanna till emellanåt och läs ett avsnitt. Låt textförfattaren vägleda er till platser, tankar och stämningar som ni kanske aldrig tidigare upplevt.

Att diskutera:

- Diskutera vad som gör att en del röster blir starkare än andra – och att en del röster, trots sin lågmäldhet, ändå hörs.
- Varför är det viktigt att så många röster som möjligt blir hörda och förs vidare?

Dalarna

Ett sätt att starta rundresan är att läsa några texter som presenterar landskapet i dess helhet, dess historia och invånare.

Läs följande avsnitt:

Andreas Wallenius: *Om Sommaren sköna, när Marcken hon gläds*, s. 15

H.C. Andersen: *Vid Siljan*, s. 18

Selma Lagerlöf: *Dalälven*, s. 22

Karl Trotzig: *Vett och etikett för turisten*, s. 29

Göran Palm: *Masrallyt*, s. 31

Lars Furuland: *Den regionala litteraturen*, s. 33

Göran Greider: *Vad är det som tynger Dalarna?* s. 36

Att diskutera:

- ”Om sommaren sköna” är Sveriges äldsta hembygdssång och en av våra mest älskade psalmer. Sjung den gemensamt!
- *Gustav Vasas äventyr i Dalarna* i Anna Maria Roos’ version var under en tid obligatorisk läsning för alla skolbarn liksom *Nils Holgerssons underbara resa*. Vad gör H.C. Andersen och Selma Lagerlöf för att skapa spänning åt berättelserna och stimulera barnens fantasi?
- Hur kan berättelserna om *Gustav Vasas äventyr i Dalarna* ha påverkat dalfolkets syn på sig själva?

- Turismen är en viktig inkomstkälla i Dalarna. Men när den första turistströmmen kom för hundra år sedan, lockad av kända kulturpersonligheter som H.C. Andersen, Selma Lagerlöf, Anders Zorn, Carl Larsson, Gustaf Anckarcrona, Ottilia Adelborg och många flera som besökte eller flyttade till Dalarna, var den inte lika populär. Diskutera vad som kan ligga bakom Karl Trozigs text!
- Lars Furuland beskriver hur den regionala och lokala litteraturen lever sitt eget liv vid sidan om den nationella där en allt mindre litterär elit slåss om strålkastarljuset. Diskutera vilka dalaförfattare som hävdar sig i landskapet men inte utanför och vad som kan vara orsaken till detta! Är det fortfarande så att jantelagen drabbar "läshungriga särtingar som Dan Andersson" och att det "mördas begåvningar på landsbygden"?
- I generationer har dalfolket rest bort för att arbeta och sedan återvänt hem. Dalfolk i förskingringen hyser ofta en förhoppning om att någon gång kunna flytta hem. Göran Palm och Göran Greider tar upp detta i sina texter. Vad är det som skapar denna hemlängtan?
- Göran Greider oroar sig för Dalarnas framtid. Är kärleken till hembygden och dess traditioner till nackdel för landskapets utveckling och överlevnad?

Avesta

Läs följande avsnitt:

Erik Axel Karlfeldt: *Fäderna*, s. 39

Carl Larsson i By: *När Dandanell förvände synen på Gåsells mor*, s. 41

Johan-Olov Johansson: *"Viljan, ordningen och redan personifierad"*, s. 45

Gunder Andersson: *Östansjö, Byvalla*, s. 49

Ann-Sofi Wikström: *Horndalingarna vägrar flytta*, s. 50

Att diskutera:

- Karlfeldts fädernegård i Folkärna gick ur släktens ägo när skalden var helt ung. Hur har detta påverkat Karlfeldts syn på sin diktargärning?
- Diskutera i vilken mån Karlfeldts beskrivning av sina förfäder påverkat den allmänna bilden av dalfolkets egenskaper!
- Carl Larsson i By tog ofta upp skrock och skrönor i sina Bergsmanshistorier. Känner ni till några sådana berättelser från er egen hembygd?
- En annan författare från By är Gunder Andersson som i sin dikt tar upp de blandade känslor av hemkänsla och främlingskap han hyser för sin födelsebygd. Jämför med Karlfeldt och läs också Teddy Gummerus: *Åter i Varghyttan*, s 213, ur den synvinkeln!

- Horndal representeras av två starka kvinnor. Johan-Olov Johansson berättar om sin mor som blev änka på 1880-talet och ensam fick försörja och uppfostra sina barn. Ann-Sofi Wikström blev arbetslös hundra år senare men vägrade att ge upp och flytta från bruket. Jämför de sociala villkoren för de båda kvinnorna och deras inställning till arbete och samhälle!

Hedemora

Läs följande avsnitt:

Kerstin Hed: *Forkarlar*, s. 52

Annalisa Forssberger: *Musik på bruket*, s. 54

Krister Gidlund: *Till dag krymper natt...*, s. 57

Att diskutera:

- Kerstin Hed berättar i sin dikt "Forkarlar" om sin farfarsfar. Det ger en bild av dåtidens arbetsliv och sociala villkor. Jämför med Karlfeldts dikt "Fäderna", s. 39! Likheter och olikheter? Kerstin Hed beskriver också sin farfarsfars inställning till herrskapsfolk och sin egen känsla av främlingskap hos s.k. fint folk. Rör det sig om social osäkerhet eller är det något annat?
- På Stjärnsunds bruk härskade en social hierarki där klasslagen endast upphävdes under midsommardansen. På vilket sätt tar sig detta uttryck? Enligt Annalisa Forssberger bestämde klasstillhörigheten valet av musikinstrument. Jämför era erfarenheter! Är det fortfarande så att olika instrument har olika status?

Säter

Läs följande avsnitt:

Herman Säterberg: *Säthers dal*, s. 58

Maj Hirdman: *Lustresa till Säter*, s. 60

Att diskutera:

- Sätters sköna dal blev ett populärt utflyktsmål för besökare inte minst tack vare Herman Säterbergs dikt. Där roade sig ungdomen men där fanns också allvarliga och lärorika inslag. I Maj Hirdmans självbiografiska roman Maja i Dalarna gör den unga pigan Maja ett lustfyllt besök i Säterdalen. Och där hör hon för första gången en föredragshållare tala om kärleken till fosterjorden och blir gripen av hans ord. Ge exempel på föredrag eller tal som ni minns och som haft betydelse för er framtid!

Falun

Läs följande avsnitt:

Georg Stiernhielm: *Månan i tysthet går sin gång...*, s. 65

Johann Peter Hebel: *Oväntat återseende*, s. 66

Rune Pär Olofsson: *En främling kommer till Falun*, s. 69

Karl-Gustaf Hildebrand: *För dem ringer gruvklockan*, s. 72

Selma Ström: *Utklädsel i fruntimmersveckan*, s. 75

Gunnar Svensson: *Ambulansen*, 80

Linnea Johnson, Molly Johnson, Tilda Maria Forselius: *Mormor kommer*, s. 81

Alf Henrikson: *Rödfärg*, s. 85

Johan Werkmäster: *Nyår i Falun*, s. 86

Carl Larsson: *Livet i Sundborn*, s. 89

Karl-Erik Forsslund: *Svärdsjö*, s. 92

Carl-Axel Gottlund: *Till finnarna i Svartnäs*, s. 94

Att diskutera:

Gruvan dominerade livet i Falun med omnejd under århundraden. Gruvbrytningen finansierade stormaktstidens erövringar och var länge ryggraden i svensk ekonomi. Rödfärgen och falukorven blev biprodukter till malmen och spreds över landet.

Linné har givit en livfull beskrivning av den fruktansvärda rök som mötte besökaren. Rune Pär Olofssons romantrilogi bygger på den och andra autentiska skildringar av arbetsmiljön vid gruvan. Berättelsen om FetMats bygger på en verklig händelse. Selma Ström berättar självupplevt om livet i gruvarbetarstugorna. Karl-Gustaf Hildebrands kantat vid 600-årsfesten 1947 är en hyllning till alla dem som arbetat vid gruvan. En helt annan stad växer fram i Johan Werkmästers nutidsskildring.

- Hur kommer det sig att Dalarna oftast förknippas med Siljansbygden och fåbodkulturen trots att det är ett tidigt industrialiserat samhälle som möter oss i såväl Falun som i hela Bergslagen, d.v.s. en stor del av landskapet. Vad står Dalarna för idag?
- I *Mormorsboken* berättas om spanska sjukan som härjade 1918-19 och Gunnar Svensson beskriver stämningen på sanatoriet under en tid då tuberkulosen var ett ständigt hot. Har ni egna minnen av dessa folksjukdomar?
- Carl Larsson hade förmågan att skildra Sundborn och familjelivet i både ord och bild. Karl-Erik Forsslund berättar om Ågs bruk i Svärdsjö och den unge Carl-Axel Gottlund letar finnkultur i Lilla Björnmossen i Svartnäs. Ge exempel på vad som ger stämning i dessa texter!

Rättvik

Läs följande avsnitt:

Karl-Erik Forsslund: *Boda och Bingsjö*, s. 99

Carl Snoilsky: *I Rättvik*, s.101

Idas blåbärsbulla, s. 103

Sid Jansson: *"Kom 'em å lägg dä – annars kom Märksugga å tar dä!"* s. 104

Fredrik Reinhold Arosenius: *Ore socken*, s. 109

Att diskutera:

Dalarna präglas i hög grad av musik. Sedan Anders Zorn för mer än hundra år sedan samlade spelmän och vissångare till en första spelmansstämma har traditionerna från tidigare generationer förts vidare och förnyats på spelmansstämmor i Bingsjö och andra ställen. Hugo Alfvén och Oskar Lindberg har inspirerats av folkmusiken. Karl-Erik Forsslund spelade själv fiol och diktade visor. I hans stora verk *Med Dalälven från källorna till havet* finns det gott om berättelser om spelmän och uppteckningar av folkmusik.

- Vad är det som ger folkmusiken i Dalarna en så stark ställning och får den att leva vidare?
- Idas blåbärsbulla är värd att pröva. Kanske har ni också något recept från Dalarna att förmedla?
- Märksuggan var ett farligt väsen som man skrämde barn med. Ge exempel på annat skrömt och oknytt som man skrämde med!
- Arosenius kryddade sin beskrivning av Dalarna med skrönor om olika fantastiska personer och händelser. Kan ni ge exempel på liknande berättelser från er hembygd?

Orsa

Läs följande avsnitt:

Visa från Skattungbyn: *Kristallen den fina*, s. 110

Greta Jakobsson: *Björk Kerstin*, s. 111

Axel Hambraeus: *En dråplig träta med en skogsförvaltare*, s. 114

Rune Lindström: *Dalahistoria på Orsamål*, s. 117

Gunnel Ahlin: *Midsommar i Orsa*, s. 118

Birgitta Lillpers: *Plocka tranbär*, s. 120

Att diskutera:

- I arbetsvandringarna eller herrarbetet, som det kallades, deltog både män och kvinnor och många kullor gick som unga till Stockholm och arbetade i trädgårdar, som roddarmadamer eller som hantlangare på byggen. De höll ihop och återvände för det mesta lyckligt hem till Dalarna för att gifta sig och bilda familj. Greta Jakobsson har dock berättat om Björk Kerstin som väntade barn när hon kom hem. Hon anklagades för att ha dödat sitt barn, dömdes till

döden och brändes på bål. Diskutera hur inställningen till ensamstående mödrar har förändrats!

- Marit, huvudpersonen i Axel Hambraeus roman, är också en ensamstående mor, en änka, som vågar tampas med en företrädare för de skogsbolag, som under en tid lurade av bönderna deras skogar. Känner ni till någon liknande historia?
- Försök att översätta Rune Lindströms historia från orsamål till svenska!
- I Gunnel Ahlins beskrivning av midsommarfirandet i Orsa betonar hon att det inte är ett turistjippo, utan sed, ceremoni och tradition. Stämmer det?
- Birgitta Lillpers text innehåller inga ortnamn. Vad får oss att tro att handlingen utspelas i Orsa?

Mora

Läs följande avsnitt:

Astrid Hillebrand: *JerusalemsMait berättar*, s. 124

Visa från Utanmyra: *O, tysta ensamhet*, s. 126

Carl Larsson: *Zorn*, s. 127

Anne Marie Rådström: *Drömmen om en trähäst*, s. 130

Nils Karlsson – Mora-Nisse: *Mitt första Vasalopp*, s. 134

Att diskutera:

- I Våmhus lärde kvinnorna sig att göra smycken av hår. De vandrade sedan ut i världen och sålde sina hårarbeten. JerusalemsMait hade bott och arbetat i både Ryssland och Amerika, varifrån hon emigrerade till Jerusalem, där hon tillhörde samma religiösa sekt som emigranterna från Nås. På gamla dar återvände hon till Våmhus. Såväl modern som mormodern hade gett sig ut på långa arbetsvandringar. Varifrån fick dessa kvinnor kraft och mod att ge sig ut i världen? Har ni hört talas om sådana arbetsvandringar på andra håll?
- Carl Larssons hyllning till Anders Zorn innehåller inte bara en uppräknning av allt som Zorn utträttat utan också ett försök att i tidningen Idun, som hade en stor kvinnlig läsekrets, beskriva Zorns inställning till kvinnan. Vad har ni för bild av Anders Zorn?
- Dalahästen har blivit en symbol inte bara för Dalarna utan för hela Sverige. Men berättelsen om dess tillkomst startar i ett fattigdomens och sjukdomens Nusnäs, där även barnen fick hjälpa till med försörjningen. När mötte ni er första dalahäst?
- Vasaloppet samlar årligen stora skaror skidlöpare. Mora-Nisse hör till de legendariska vinnarna. Känner ni till andra duktiga idrottsmän från Dalarna?

Älvdalen

Läs följande avsnitt:

Lars Levander: *Husmödrar*, s. 137

Abraham Abrahamsson Hülphers: *Särna och Idre, juli 1757*, s. 140

Wilhelm von Braun: *"Stark i sin oskuld"*, s.142

Att diskutera:

- Husmödrarna i Älvdalen fick lita till sin egen uppfinningskonst och sitt eget husapotek när sjukdom och olycksfall drabbade familjen. Har ni någon egen huskur?
- Abraham Hülphers gjorde sommaren 1757 en strapatsfylld resa till Städjan, ett märkligt fjäll som "utaf flere främmande blifvit besökt". Fjällturismen har ökat betydligt under de gångna 250 åren och fjällen blir allt mer exploaterade. Har vi råd att behålla Städjan intakt?
- Jon Ersson från Särna var bara en liten pojke när han mötte två björnar i lingonskogen och somnade lutad mot en björnhonas varma päls. En tidningsnotis gav von Braun idén till en dikt som i sin tur inspirerade Alice Tegnér. Antalet björnar i Dalarna har växt under senare år. Har ni eller någon ni känner träffat på björnar i dalaskogarna?

Malung

Läs följande avsnitt:

Carl von Linné: *Lima*, s. 144

Alfons Gidlund: *Nöjesliv*, s. 147

Marit Paulsen: *Vårvinter i Malung*, s. 150

Aino Trosell: *Jäntungen*, s. 152

Åsa Moberg: *Slutet på naturen*, s. 156

Att diskutera:

- Linné var inte författare; han gjorde sina reseanteckningar som vetenskapsman på uppdrag av landshövdingen för att kartlägga naturen och dalfolkets levnadssätt och ge förslag på hur resurserna bäst skulle användas. Vad är det som ändå gör hans texter så levande? Jämför med Hülphers text från ungefär samma tid om Lima på s. 140! Diskutera likheter och olikheter!
- Alfons Gidlund och Aino Trosell har skildrat sin barndom och ungdomstid i Malung. Enligt Gidlund bestod nöjeslivet av att "gå på missionsauktion och ropa in ett kålhuvud". Aino Trosell, som är fyrtio år yngre, berättar om fyllekalas på lördagskvällarna. Men bådas skildringar är fyllda av glädje och gemenskap med grannar och kamrater. Diskutera vad vänskapen med Lissjers Linnea betydde för Jäntungen! Hade ni som barn en sådan vuxenkontakt?

- Gidlund berättar att man aldrig talade om könslivet i hemmen utom vid korvstopningen till jul. Har ni liknande erfarenheter från er barndom?
- Diskutera hur Marit Paulsens och Åsa Mobergs naturskildringar skiljer sig åt i språk och innehåll!

Vansbro

Läs följande avsnitt:

Gånglåt från Äppelbo: *Ja sälla är de ynglingar*, s. 158

Martin Högberg: *Till Jerusalem*, s. 159

Bengt Nilsson: *Hos morfar i Vansbro*, s. 162

Att diskutera:

- ”Lik fåren ibland ulvar får jag tråla mig fram”, sjöng man i Äppelbo en gång. Det var ett hårt liv som väntade de ungdomar som inte fick stanna hemma på gården hos far och mor. Vilka jobb kunde de unga få för hundra år sedan och vad väntar dem idag?
- Selma Lagerlöfs roman Jerusalem handlar om den grupp människor i Nås som gripna av en religiös väckelse sålde sina gårdar och utvandrade till Jerusalem 1896. Martin Högberg träffade släktingar och gran nar till utvandrarerna och berättar om verkligheten bakom romanen. Läs avsnittet om själva avfärden i Selma Lagerlöfs roman och jämför med Högbergs berättelse! Läs också vad Jerusalems Mait berättar på s. 124 om livet i Jerusalem.
- Bengt Nilssons spännande ungdomsbok Björn! tilldrar sig i trakten av Vansbro. Många sagor och sägner om naturväsen, skogsrån, jättar osv. lever i Västerdalarnas skogar. Jämför med Aino Trosells berättelse om Trollbröllopet på s. 152! Känner ni till några berättelser om skogens mystiska väsen?

Leksand

Läs följande avsnitt:

Gunnar Olof Hyltén-Cavallius: *Den vackra dalkullan*, s. 165

Erik Axel Karlfeldt: *Jungfru Maria*, s. 167

Gerda Boëthius: *Kyrkbåtar i Leksand*, s. 169

Rune Lindström: *Prologen i Himlaspelet*, s. 171

Hans Bing: *Leksand, midsommar*, s. 173

Att diskutera:

- Hyltén-Cavallius är bara 18 år när han besöker Djura och där får träffa den ”vackra dalkullan” som han beskriver ingående och svärmiskt. Diskutera hur skönhetsidealen förändrats genom åren!
- Karlfeldt flyttade på äldre dar till Sjugare i Leksand. Men redan som ung hade han besökt byn och fått inspiration till dikten ”Jungfru Maria” som ingår i samlingen *Dalmålningar* på rim. Även Rune Lindström hade i *Himlaspelet* översatt dalmålningar i ord. Diskutera likheter och olikheter i de båda författarnas sätt att måla med ord!
- Roddarmadammerna på Stockholms ström var ofta dalkullor på herrarbete. Träning att ro hade de fått i kyrkbåtarna som byborna använde för att ta sig till kyrkan. Gerda Boëthius berättar om en kyrkbåtsrodd till Leksands kyrka. Numera används kyrkbåtarna till kapprodd. Hans Bing tar i sin dikt upp midsommartraditionen i Leksand som tenderar att bli ett kommersiellt turistjippo. Anser ni att dalfolket vårdar sina traditioner eller att de förvandlar dem till turistfällor? Jämför med Karl Trotzigs text på s. 29.

Gagnef

Läs följande avsnitt:

Ottilia Adelborg: *Läserirörelsen*, s. 174

Ingmar Bergman: *I Våroms*, s. 179

Erik Yvell: *Herrarbetsresorna*, s. 182

Att diskutera:

- Ottilia Adelborg bodde i många år i Gagnef. Hon målade, tecknade, skrev barnböcker och ordnade kurser i knypling för att bevara gamla mönster. Uppteckningen av en fåbodkullas berättelse om läserirörelsen är autentisk, det är kvinnans egna ord och hennes känslor som når oss. Trollsynd, Blåkulla och barnens makt att peka ut syndare och frälsta är inte så långt borta i tiden. Diskutera om ni tycker att dialekten gör texten mer äkta eller om det bara blir svårare att läsa! Ge exempel på hur religionen ingrep i vardagslivet och äktenskapet!
- Ingmar Bergman berättar om en sommardag i Gagnef då han var mycket ung. Hur får han fram barndomskänslan, naturen och förälskelsen?
- Erik Yvells far hörde till dem som fick söka sin bärgning på annat håll än hemorten, herrarbetet har gått i arv i många generationer. För honom var det trots slitet en spännande tid. I dikten återberättar sonen det som hans far berättat för honom. Har era föräldrar delat med sig av sina erfarenheter av arbetet när de var unga?

Borlänge

Läs följande avsnitt:

Johan Olof Wallin: *Höbärgningen*, s. 184

Eva Dahlgren: "Kärringarna, dom skulle vara hemma", s. 185

Harry Blomberg: *Nu stiger över bergen solens sken*, s. 188

Lars Ardelius: *Hem till Borlänge*, s. 189

Hans-Eric Hellberg: *Första morgonen i Dalarna*, s. 193

Bengt Berg: *Hållplats*, s. 196

Marie-Louise Wallin: *Sofia i Amsberg*, s. 197

Kerstin Bäck: *Kranföraren får mens...*, s. 199

Att diskutera:

- Johan Olof Wallin föddes i Stora Tuna men övergav snart sin hembygd. "Höbärgningen" hör till de få profana dikter han skrev, psalmerna blev desto fler. Harry Blomberg däremot flyttade till Stora Tuna och bodde där i många år. Diskutera hur stämningen och naturskildringen skiljer sig åt i de båda dikterna!
- Lars Ardelius skildrar Borlänge under storstrejken 1909 sett ur en handelsresandes ögon. Borlänge har på några få år förvandlats från bondby till köping. Hur får Ardelius fram den nya tidens intåg i samhället med ny teknik och nya idéer? Hur reagerar huvudpersonen på förändringarna?
- I boken *Kvinnor på bruket* har Eva Dahlgren intervjuat bl.a. Eva Josefina Källström. Hon berättar om sitt liv och hur självklart det var att kvinnorna skulle vara hemma och sköta tvätt och matlagning. Men hon blev politiker och vågade säga ifrån. Även den femtio år yngre traversföraren Kerstin Bäck blev pionjär på sitt sätt när hon krävde hänsyn till kvinnliga behov i en manlig arbetsmiljö. Har ni egna erfarenheter från krockar mellan manligt och kvinnligt på jobbet?
- Hans-Eric Hellberg skildrar en ung pojke och Marie-Louise Wallin en ung flicka, båda just komna i puberteten. Vilka tankar och fantasier rör sig i ungdomarnas sinnen?

Ludvika

Läs följande avsnitt:

Dan Andersson: *Gässen flytta*, s. 203

Dan Andersson: *En spelmans jordafärd*, s. 203

Gustaf Näsström: *Storgården och Brunnsvik*, s. 205

Olle Svensson: *Ändå var nätternas gång*, s. 209

Nils Parling: *Finnbäckes-Lars höga visa*, s. 210

Eva Norberg: *Lapp på min dörr*, s. 212

Teddy Gummerus: *Åter i Varghyttan*, s. 213

Bengt Emil Johnson: *Stortrappen, nötskrikan och egentligheten*, s. 216

Bisse Falk: *Mystiske älgjakt*, s. 218

Hjalmar Eriksson: *Kalle och Lisa flyttar till Grängesberg*, s. 221

Arne Säll: *Grängesberg*, s. 224

Bo Andersson: *Hemma i Blåns*, s. 225

Björn Elmbrant: *Med rälsbuss mot framtiden*, s. 227

Att diskutera:

- Få svenska dikter har blivit så högt uppskattade och älskade som Dan Anderssons. Vad är det hos "En spelmans jordafärd" som tilltalar och griper oss så?

- I Gustaf Näsströms bok *Dalarna* som svenskt ideal skildras bl.a. Karl-Erik Forsslunds insatser och tillkomsten av Brunnsviks folkhögskola. Forsslunds redogörelse för det första läsåret på Brunnsvik finns med i originaltext. Vad sägs om en sådan läroplan?

- Teddy Gummerus har skildrat hur det känns att återvända till en barndomsmiljö när man har livet bakom sig. Han kommer till en plats som är övergiven, igenväxt och förfallen. Är det fel att återvända?

- Hjalmar Eriksson, Arne Säll, Bo Andersson och Björn Elmbrant har alla skrivit om Grängesberg. Hjalmar Eriksson berättar om en utvecklingens tid, då allt skulle bli bättre och drömmarna förverkligas. Också rälsbussen i Björn Elmbrants text förde begåvade arbetarbarn mot en gyllene framtid, medan Arne Sälls dikt handlar om den tristhetens och förlamningens tid då gruvan lagts ner. När Bo Anderssons Rune återvänder påminns han om de tydliga klassgränserna i samhället men upplever ändå en viss hemkänsla och trygghet i sin dialekt. Diskutera händelseutvecklingen i samhällen som utsatts för stora förändringar! Har den svenska modellen fallit?

Smedjebacken

Läs följande avsnitt:

Kristina Li Olls: *Malingsbo*, s. 232

Samuel Gabrielsson: *Söderbärkevisa*, s. 234

Arne Persson: *Diskuskastaren*, s. 235

Alf Henrikson: *Sjövägen till Dalarna...*, s. 239

Litterär rundtur i Dalarna

Werner Aspenström: *Utflykt med lövad pråm*, s. 240

Werner Aspenström: *Min grekiska världsbild*, s. 245

Att diskutera:

- Bruksherrarna förde in herrgårdskulturen i bergslagens skogar. Herrgården i Malingsbo är ett sådant exempel och kyrkan som sägs vara ritad i bysantinsk stil av självaste slottsarkitekten Nicodemus Tessin d.y. Känner ni till fler märkliga byggnader i Dalarna?
- Nationalromantiken och hembygdsrörelsen har gett upphov till många sånger och visor tillägnade landskap och enskilda socknar. Prästen och psalmdiktaren Sam Gabrielsson tillägnade Söderbärke en visa med omkvädet ”Gud glädje och styrke...” Kan ni några andra sockensånger?
- Arne Persson från Stimmerbo har varit skogsarbetare och tar gärna upp motiv från arbetslivet i sina noveller. I ”Diskuskastaren” möter vi en ung enstöring från en skogsby. Försök att leva er in i Stens tankar under de många träningspassen! Läs också ”Mitt första Vasalopp” av Mora-Nisse på s. 134 och jämför upplösningen!
- Strax intill Stimmerbo ligger Torrbo, där Werner Aspenström föddes och växte upp. I ”Utflykt med lövad pråm” berättar han om en dag på sjön Barken med nykterhetslogen Blå Bandet och ungdomsavdelningen Hoppets Här. Aspenström berättar om en tid efter första världskriget då föreningarna ”växte upp med epidemisk hastighet: fredsföreningar, loger, ABF-cirklar, esperantoklubbar, amatörteatersällskap”. Vilka krafter drev på en sådan utveckling? Hur får Aspenström fram stämningen av söndagsutflykt, den varma sommardagen, naturen?

Folkmusik, visor och ramsor

Visor och ramsor från olika tider finns det gott om i Dalarna. Många har anknytning till fäbodlivet, en del är finstämda och andra skämtsamma.

Läs eller sjung följande avsnitt:

Durpolska från Rättvik: *Å du har i keu, å jä har i get*, s. 98

Visa från Älvdalen: *Limu, limu lima*, s. 139

Gånglåt från Äppelbo: *Ja sälla är de ynglingar*, s. 158

Visor från Leksand: *Snälla å Springlöv å Snötjuppa då, Ja, sälla är de flickor...*, s. 164

Vaggvisa sjungen över hela Dalarna: *Stackars den som liten är*, s. 178

Visa från Skattungbyn: *Kristallen den fina*, s. 110

Visa från Utanmyra: *O, tysta ensamhet*, s. 126

Visa från Folkärna: *Loppan bet ihjäl min man*, s. 44

Beväringsvisa: *Hemmarsch från Rommebed*, s. 59

Pim-Pim: *Dalpolska upptecknad på Nicolai polisstation*, s. 133

Nils Parling: *Finnbäcks-Lars höga visa*, s. 210

- Vilka andra visor och ramsor från Dalarna känner ni till? Läs och sjung!
- Lyssna också på inspelningar av folkmusik och visor.

Lästips

- Dan Andersson: *Samlade dikter*. Stockholm 1990.
- Fredrik Reinhold Arosenius: *Beskrivning öfver provinsen Dalarne*. Falun 1862-1868.
- Werner Aspenström: *Bäcken*. Stockholm 1958.
- Gerda Boëthius: *Dalarna. Skildringar av natur, folk och kultur*. Stockholm 1929.
- Eva Burman: *Sällsambeter i Bergslagen*. Stockholm 1982.
- Eva Burman: *Sällsambeter i Siljansbygden*. Stockholm 1985.
- Dalarna*. Svenska turistföreningens årsbok 1997.
- Dalkulan*. Lyrik och prosa. 34 dalaförfattare. Gagnef 1994.
- Richard Dybeck: *Om Dalarne*. Stockholm 1918.
- Karl-Erik Forsslund: *Med Dalälven från källorna till havet*. Stockholm 1918-1939.
- Lars Furuland: *Bergslagen i litteraturen*. Hedemora 1997.
- Carl Axel Gottlund: *Dagbok öfver dess resor på finnskogarne i Dalarne, Helsingland, Vestmanland och Vermland år 1817*. Falun 1984.
- Elisabet Hemström: *Litterär vägvisare genom Dalarna*. Falun 1989
- Abraham Abrahamsson Hülphers: *Dagbok öfver en resa igenom de, under Stora Kopparbergs höfdingedöme lydande lähn och Dalarne år 1757*. Falun 1957.
- Erik Axel Karlfeldt: *Samlade dikter*. Stockholm 1992.
- Selma Lagerlöf: *Jerusalem 1*. Stockholm 1901.
- Carl Larsson i By: *Bergsmanshistorier*. Stockholm 1915–1918.
- Lars Levander: *Äldalsket arbetsliv under årtiondena omkring 1800-talets mitt*. Uppsala 1953.
- Linné i Dalarna. *Carl Linnaeus dagbok från resan i Dalarna 1734*. Stockholm 1980.
- Gustaf Näsström: *Dalarna som svenskt ideal*. Stockholm 1937.
- Visor från Dalarna* samlade av Margareta Jonth. Stockholm 1975.

Litterär rundtur i Dalarna

1. Folkärna	6. Säter	13. Ore	23. Nås
2. By	7. Falun	14. Orsa	24. Leksand
3. Horndal	8. Sundborn	15. Mora	25. Gagnef
4. Hedemora	9. Svärdsjö	16. Våmhus	26. Borlänge
5. Stjärnsund	10. Svartnäs	17. Älvdalen	27. Grangärde
	11. Bingsjö	18. Särna	28. Grängesberg
	12. Rättvik	19. Idre	29. Brunnsvik
		20. Lima	30. Malingsbro
		21. Malung	31. Söderbärke
		22. Vansbro	32. Torrbo

